

Ódor János Gábor

ANJOU-KORI ÖNTŐFORMA MAJSRÓL (ADATOK A 13–15. SZÁZADI VISELET TÖRTÉNETÉHEZ)

Bevezetés

Szűcs József, mohácsi amatőr kutató, a mohácsi csatatéren és környékén az 1950-es évektől végez régészeti terepbejárásokat. Majstól 1 km-re észak-északkeleti irányban Sátorhely felé, a Türkei (Török) dűlőben egy középkori falu húszegynéhány ház helyét azonosította be 1975-ben¹. A leletek alapján a falu a 13. század végétől a 16. századig fennállt; egyik legkésőbbi tárgy Albert, brandenburgi herceg 1541-ben vert dénárja. A település valószínűleg Bática faluval azonosítható (GYÖRFFY 1963, 281; CSÁNKI 1894, 469; REUTER 1974, 135, 5. kép). 1977-ben Szűcs József ezen lelőhelyen talált egy kétrészes öntőforma² felét³ (9. kép 9 és 10. kép 20).

Az öntőforma leírása

Az öntőformát egy sarkainál lekerekített, nagyjából derékszögű háromszög alakú kő töredékéből készítették. A derékszögnél lévő, valamint az ahhoz tartozó rövidebb oldalnál található sarka letörött (a törésfelület friss, a csonkulást a szántás okozhatta). A háromszög két befogójánál a kőzetet függőlegesre levágták, előlapját simára csiszolták – ebbe mélyül bele két csat negatívja (1. kép 1). Legnagyobb vastagsága 2,8 cm, a háromszög átfogó oldalának jelenlegi hossza 12,6 cm, a rövidebbik befogó 6 cm, a hosszabbik 9,8 cm. A rövidebb törésfelület 5,1 cm, a hosszabb 6,1 cm.

A formát az elveszett másik felével két, a tárgy alsó harmadában elhelyezkedő szegeccsel erősítették össze; mindkettő szerkezete az eke által okozott törésfelületen jól látszik. A „derékszögnél” található furatban megvan a szegecs, a másikban viszont csak egy kis rög maradt. A furatok felépítése hasonló: a közepén viszonylag keskeny járat mindkét végén kiszélesedik – így egyik irányban sem tud a lyukba öntött szegecs kiesni. A teljes szeg a sima felszínből 0,45 cm-re emelkedik ki – az öntőforma másik fele ilyen mélyen lehetett kifúrva. Ennek a két szegnek a fő funkciója az lehetett, hogy a forma másik feléhez rögzítve, a formák egymástól való elcsúszását megakadályozza. Még két, funkcionálisan jelenleg nem értelmezhető szeg található szintén a forma alsó harmadában (1. kép 2): az egyik hátulról halad merőlegesen befelé, a másik pedig a csiszolt felszínnel párhuzamos. Utóbbi a hiányzó szegecs mellett látható. Mind a négy szög nagy arzén tartalmú ón-ólom ötvözet⁴.

Az öntőforma anyagából mintát vettünk, ennek vizsgálata alapján a kőzet nagy valószínűséggel *júra kori mészkő* (a pontosabb behatárolás korjelző ősmaradvány hiányában nem lehetséges). Ehhez hasonló kőzetek szélesen elterjedtek a Mecsek hegységben⁵.

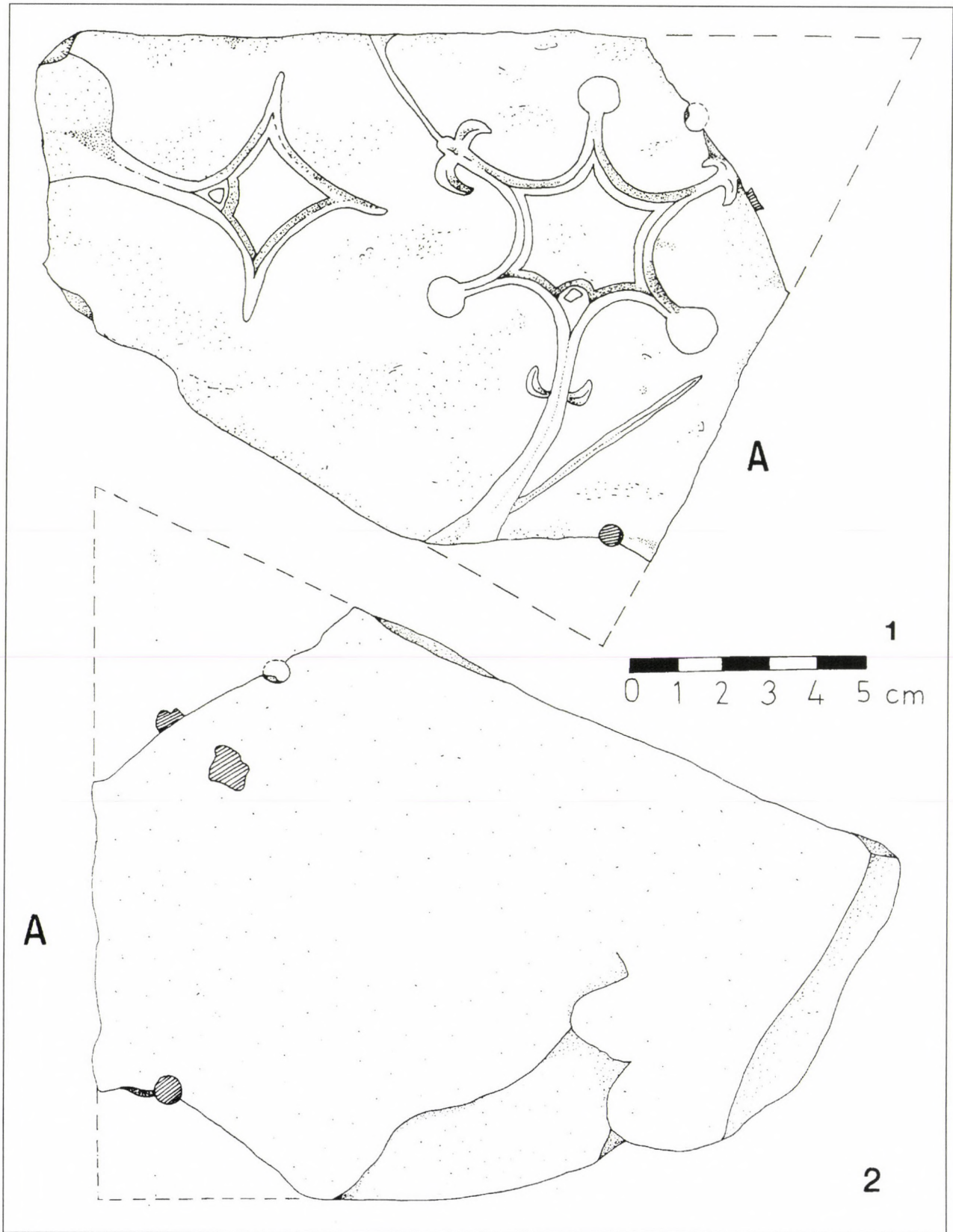
Az egyik véset egy *rombusz alakú csaté*. Beöntőtölcsére, mely 0,8 cm mély a kőzet felszínéhez viszonyítva, félkörívesen lett kiképezve; a háromszög alakú forma rövidebbik befogójával szemben helyezkedik el. A véset keresztmetszete ékalakú, átlagosan 0,1 cm mély. A csatkeret enyhén aszimmetrikus, befelé ívelő oldalú, átmérője 5,2 cm (8. kép 23). A tüske beakasztására szolgáló kis tagot a beöntőnyílás felőli oldalon képezték ki.

Az öntőforma alsó kétharmadában látható másik véset egy *hatágú csillag alakú csaté*. Beöntőtölcsére, mely szintén félköríves alakú, a nyílásnál 0,4 cm mély. A vésetek átmetszete itt is ékalakú, átlagosan 0,15–0,2 cm mélyek. A közös beöntőtölcsér rögtön a nyílás után elágazik: a fő csatornából egy 4,9 cm hosszú egyenes mellékcsonk fut – talán a csat tuskáját vagy más apró tárgyat akartak önteni benne. A fő csatorna 3,7 cm után enyhén megtörik, a csat vésete innen kezdődik. Ez a csatkeret is kicsit aszimmetrikus, oldalai erősen befelé ívelődnek. Átmérője 6,9 cm (8. kép 1). A csatorna felőli ágon, valamint attól számítva mindkét oldalon a második ágakon lilomok helyezkednek el; a törésfelülethez közeli lilom sérült. A harmadik lilomtól 2,5 cm hosszú, egyenes levegőnyílás fut a forma széle felé. A nem lilomos három ágon sekély vésetű, kör alakú díszítmény található. A tüske beakasztására szolgáló kis köríves tag a beöntőnyílás felől helyezkedik el (2. kép).

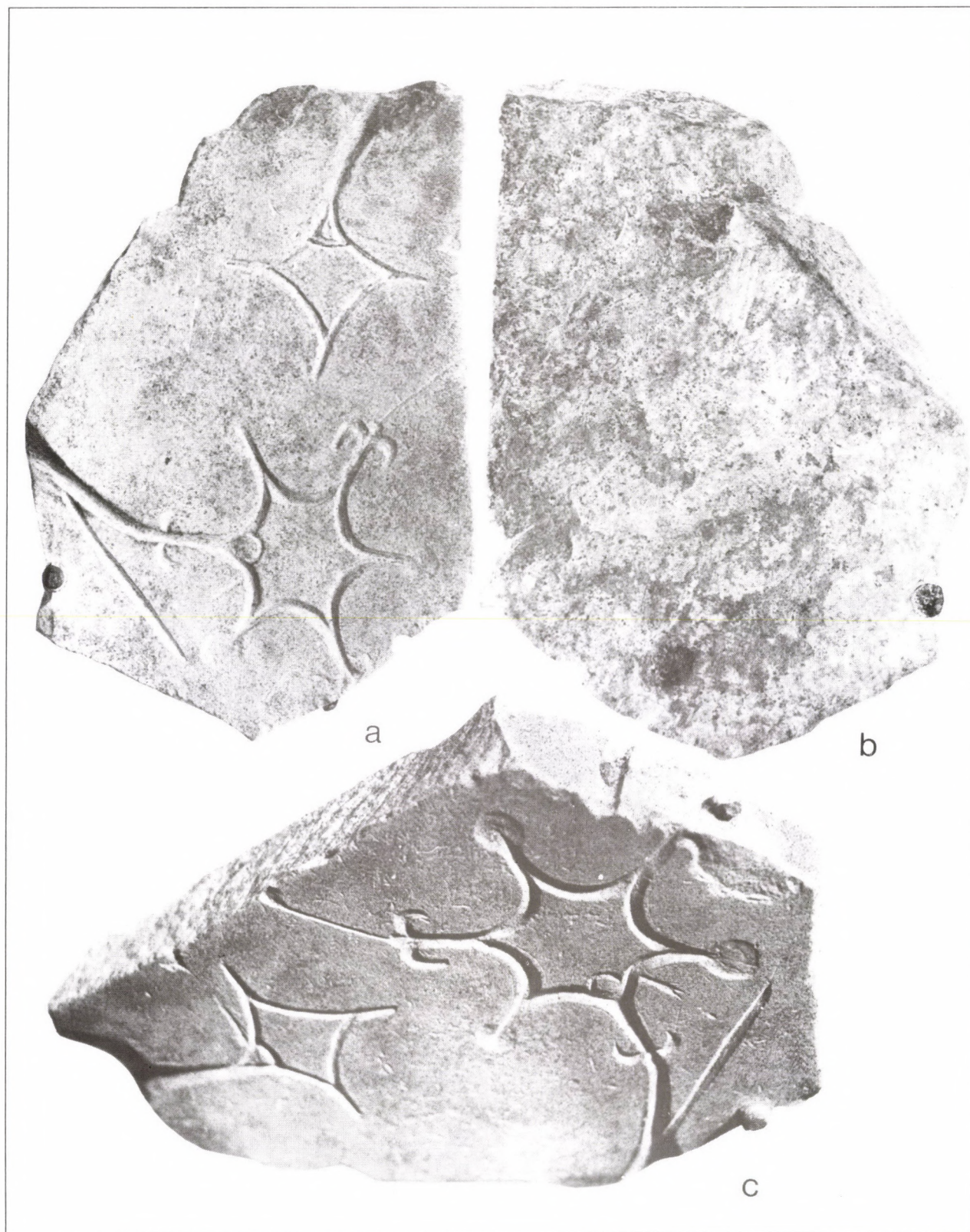
Két helyen láthatók használatra utaló égésnyomok, de mindkettő csak a csatok beöntőtölcsérének. A rombusz alakú csatnál vöröses, a hatágú csatnál szürkés színű az elszíneződés. A csatok vésete tiszta.

A majsi öntőforma, valamint a csillag- és rombusz alakú csatok értékelése

A középkori Magyarország területéről középkori öntőformákat – a golyó öntőformákat leszámítva – viszonylag keveset ismerünk. A *budai várból* egy 13. századi gödörben csúcsos, körtealakú díszítmény – boglár vagy csat – fehér palából készült formájának töredékét találták meg (VATTAI 1953, 156), az *esztergomi királyi palotából* 15. század végi olasz pénz hamisítására szolgáló öntőforma (HUSZÁR 1939,

1. kép Az öntőforma rajza. 1: előoldal; 2: hátoldal
 Abb. 1 Die Zeichnung der Gußform. 1: Vorderseite; 2: Rückseite

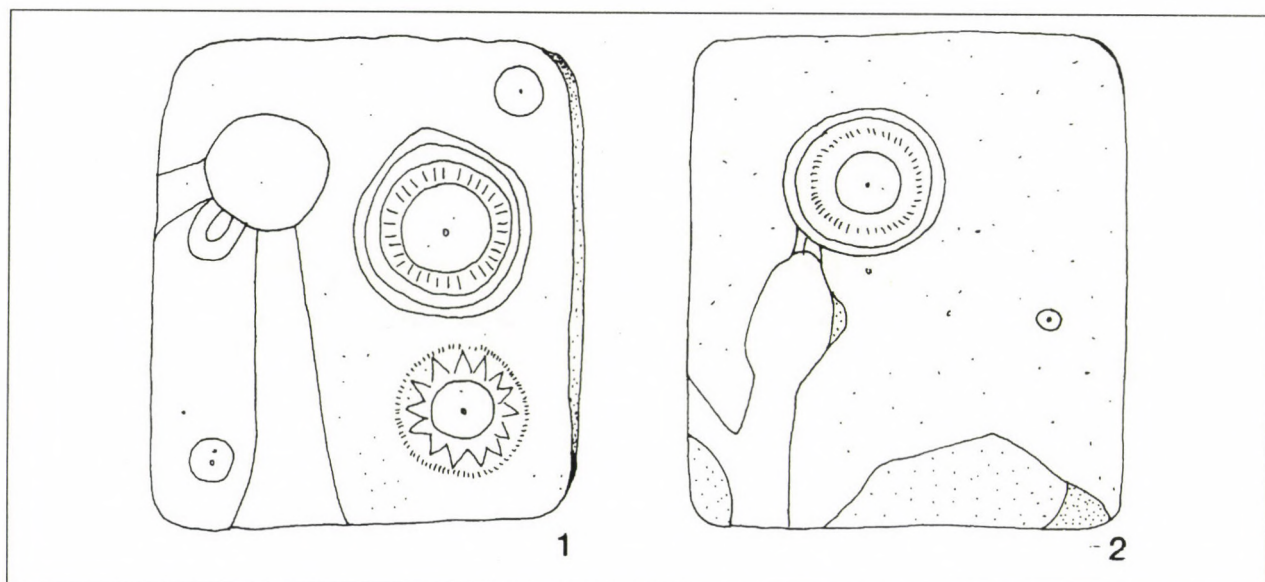

2. kép Az öntőforma fotója

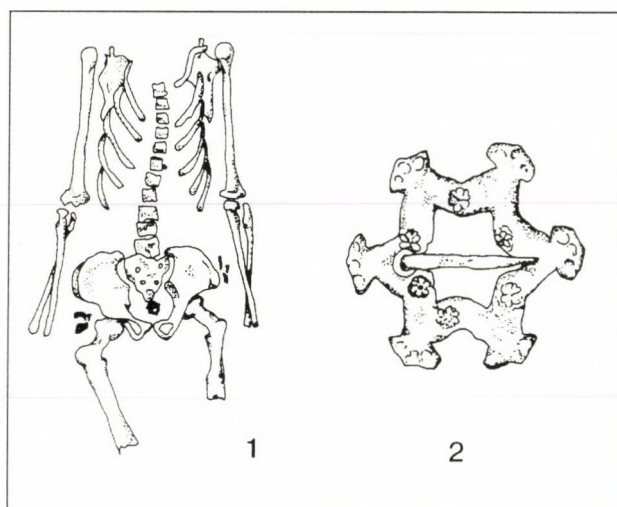
a: előoldal; b: hátoldal; c: félig felülről. Jól látszanak a beöntőnyílások és a hiányzó szegecs helye

Abb. 2 Das Foto der Gußform

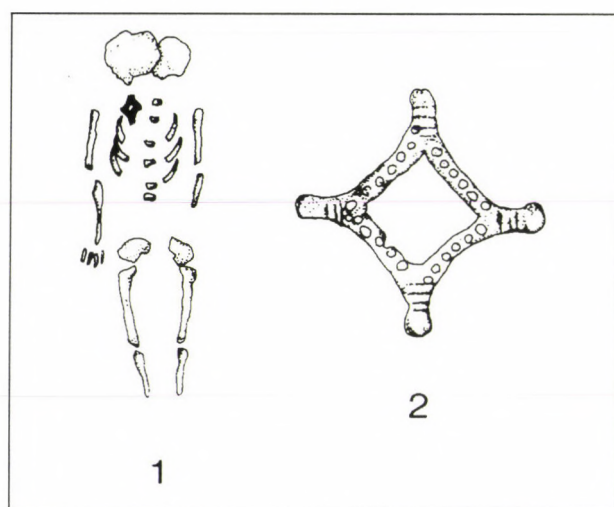
a: Vorderseite; b: Rückseite; c: halb von oben; die Gießöffnungen und die Stelle des fehlenden Nietes sind gut zu erkennen

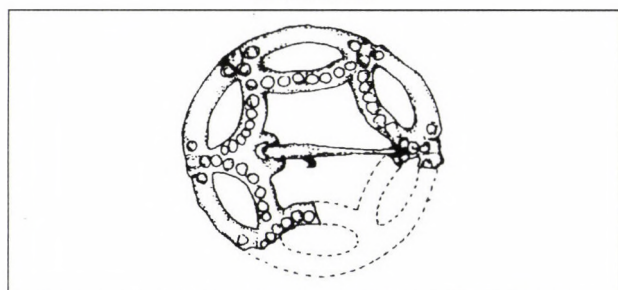
3. kép Öntőforma Sióagárd-Janya vár területéről. 1: előoldal; 2: hátoldal M=1:1
Abb. 3 Die Gußform vom Gebiet Sióagárd-Janya vár. 1: Vorderseite; 2: Rückseite Maßstab 1:1

4. kép 1: Perkáta-Kőhalmi dűlő, 273. sír; M=1:10
2: Perkáta-Kőhalmi dűlő, a 273. sír csatja; M=1:1
Abb. 4 1: Perkáta-Kőhalmi dűlő, Grab 273. Maßstab 1: 10;
2: Perkáta-Kőhalmi dűlő, Schnalle aus Grab 273.
Maßstab 1:1

6. kép 1: Mezőcsát-Csicske dűlő, 82. sír; M=1:10;
2: Mezőcsát-Csicske dűlő, 82. sír csatja M=1:1
Abb. 6 1: Mezőcsát-Csicske dűlő, Grab 82. Maßstab 1:10;
2: Mezőcsát-Csicske dűlő, Schnalle aus Grab 82.
Maßstab 1:1

5. kép Küllős csat Aparhantról (Tolna megye) M=1:1
Abb. 5 Speichenschnalle von Aparhant (Kom. Tolna).
Maßstab 1:1

94-96; MRT 5 1979, 101; 77-78 j.), az *egri várból* 13. századi töredékek – köztük csengő forma – ismeretesek (KOZÁK 1989-1990, 362). 15. századi gyűrű öntőformát közölt Kalmár János a *füleki várból* (egykori Nógrád megye, ma: Fil'akovo, Szlovákia) (KALMÁR 1959, 17) és Jozef Labuda *Illés-Szitnyáról* (egykori Hont megye, ma: Ilija-Sitno, Szlovákia) (LABUDA 1987, 685). Két ismeretlen lelőhelyű formát őriznek a Magyar Nemzeti Múzeumban: az egyikben szíren alakot, a másikban kisebb rozettát öntöttek⁶. Szintén ismeretlen a lelőhelye a szekszárdi múzeum gyűjteményében található, 11-12. századi egyenlőszárú kereszt öntőformájának⁷. A *Németóvár*ról (Alsó-Ausztria,

1

2

3

4

7. kép 1: A Manassé-kódex 64. főliájának részlete (MANESSISCHE 1991, 271 után); 2: A „Két királyszent” rajz Szent Zsigmond alakja (MŰVÉSZET 1987 Zs. 26 után); 3: Árpádházi Szent Margit legendájának részlete a báti táblaképről (DERCSÉNYI 1941, TAF. LIV után); 4: Barthélemi de Roye síremlékének részlete (ENLART 1916, 145 Fig. 127 után)

Abb. 7 1: Manasse-Kodex, Detail von f. 64 (MANESSISCHE 1991, nach 271); 2: Gestalt St. Sigismunds, Zeichnung der „zwei Königsheiligen” (MŰVÉSZET 1987, nach Zs. 26); 3: Detail aus der Legende der hl. Margarete aus dem Arpadenhaus auf dem Tafelbild von Bât (DERCSÉNYI 1941, nach Taf. LIV); 4: Detail vom Grabmal Barthélemi de Royes (ENLART 1916, 145, nach Fig. 127)

ma: Deutsch-Altenburg, Petronell), Carnuntum területéről származó honfoglalás kori tárgyon arab dirhemek utánzatát, félhold alakú csüngőt és ruhadísz készíthettek (HAMPEL 1907, 266–267; Taf. 116). *Sióagárd-Janya vár* területéről 1967-ben Rosner Gyula gyűjtött egy szórvány kora Árpád-kori öntőformát (3. kép)⁸. A *Szekszárd-újpálánki* török várban több öntőforma töredékét találták (GAÁL 1981, 147; Taf. 3–4), a *székelykeresztúri* (egykori Udvarhely megye, ma: Cristuru Secuiesc, Románia) 22/1r lelőhelyről pedig leletmentő ásatás során jutott múzeumba egy késő középkori öntőforma (BENKŐ 1992, 166; Taf. 78/17). Az ismertetett tárgyak nagyobb és jelentősebb településekről – várakból, városokból származnak. Falusi környezetből a majszi példány az első.

A hatágú csillag alakú csatok (lásd adattár) díszítésük, viseletük és datálásuk alapján elválaszthatatlanok a nyolc- és tizenkét ágú csatoktól⁹. Az egyik legkorábbi csillag alakú csat a Kárpát-medencében a 13–14. század fordulóján elrejtett kincsből származó somogygeszti. Ezen a darabon az ágak végén még nem díszleg a 14. századi példányokon megszokott lilium. Pál, macsói bán feleségének ékszereit – köztük egy nyolcágú liliumos végű csatot – tartalmazó kelebíai ezüst kincslelet tárgyait Kőhegyi Mihály szerint a 14. század első harmadában készítették (KŐHEGYI 1972, 208). H. Tóth Elvira a lelet technikai vizsgálata során már felhívta a figyelmet arra, hogy a leletegyüttes hosszabb időn át összegyűlt családi kincs (H. TÓTH 1972, 219). Ugyanez a véleménye H. Kolba Juditnak is, aki az ernestházi és a kelebíai csatot már a 13. század végére datálta (H. KOLBA 1985, 54) – ez alapján ezeket a csatokat kellene a csillag alakú csatok legkorábbi példányainak tekinteni. A liliumos végződés korán sematizálódott: Nagy Lajos halotti obulusként sírba helyezett dénárjai már a 14. század második felére kelteznek a Perkáta-Kőhalmi dűlő 273. sírjának hatágú (4. kép 2) és a Nosza-Hinga 120. sírjának nyolcágú csatját. A 15. század elejére – úgy tűnik – eltűnnek a dívatból a csillag alakú csatok. A viseletben többféle funkciót láttak el. Sírbani elhelyezkedésük alapján *egyértelműen* övcsatok voltak a Jászdózsáról, Kecskemétről, Nosza-Hingáról és Perkátáról (6. kép 1) előke-

rült példányok. Kis mérete és a csattest vékony volta miatt Magyarországon csak a somogygeszti darabot tudom elképzelni ruhacsatként. Nyugat-Európában gyakoribb lehetett a ruhacsatként való alkalmazás: például a naumburgi donátornő, Uta szobrának melle fölött egy nagyméretű csillag alakú rozetta (SAUERLÄNDER 1989, 54), a worms-i dóm déli kapujánál található női szobor melle alatt egy kisméretű hatágú csat látható (PROPYLÄEN 1982, 463). A majszi öntőformán szereplő hatágú csat a maga közel 7 cm-es átmérőjével a leletanyagban felbukkanó daraboknál másfél-kétszer nagyobb. Legközelebbi rokona Szabadbattyán-Somlóról származik – ott azonban a csat mind a hat vége liliumos. A Perkáta-Kőhalmi dűlő 273. sír csatjának közvetlen előképe a Helembán talált darab. Kecskemét környékéről és a Jászdózsa-Négyszállás 47. sírjából származó csatok akár egy öntőformáról is származhatnak, de mindenképpen egy típust képviselnek. A pilisszentkereszti csat közvetlen párhuzama a Novi Banovcin talált darab. Mindkettőnek teljes felületén körponcolóval való díszítése a rombusz alakú csatok hasonló megjelenésű csoportjával rokonok. A somogygeszti és a pannonhalmi Czudar László sírkövén ábrázolt csatok párhuzam nélküliek.

Az általam küllős típusnak nevezett csatok a csillag alakú csatokból fejlődhetnek ki. A csillag alakú csatok liliumos végei öntés során összeérhettek és ebben a kerek keretben a csatok egykori szárai mint „küllők” jelentek meg. Átmeneti típust képvisel egy *Aparhanton* (Tolna megye) talált csat (5. kép)¹⁰. A csattestnek csak a hatágú csillag alakú magja van körponcolóval beütögetve díszítve – ez is utal eredetére. Ennek a csatnak talán egy öntőformából származó párhuzamait *Almásfüzitő-Foktorok* 8. sírjából¹¹, *Bagotáról* (egykori Komárom megye, ma: Bohatá, Szlovákia) (HABOVŠTIK 1961, 474; Taf. 31, 25) és *Perkáta-Kőhalmi dűlőből*¹² ismerem. Küllős csatok a Kárpát-medencében szép számban kerültek elő, például Kecskemét környékéről Szabó Kálmán közöl fényképen néhány darabot (SZABÓ 1938, 48; Abb. 205–206).

A rombusz alakú csatok (lásd adattár) legidősebb példányait Magyarországon a tatárjárásakor elrejtett kincsekben találjuk (Esztergom-Szent Királyi földek, Kar-

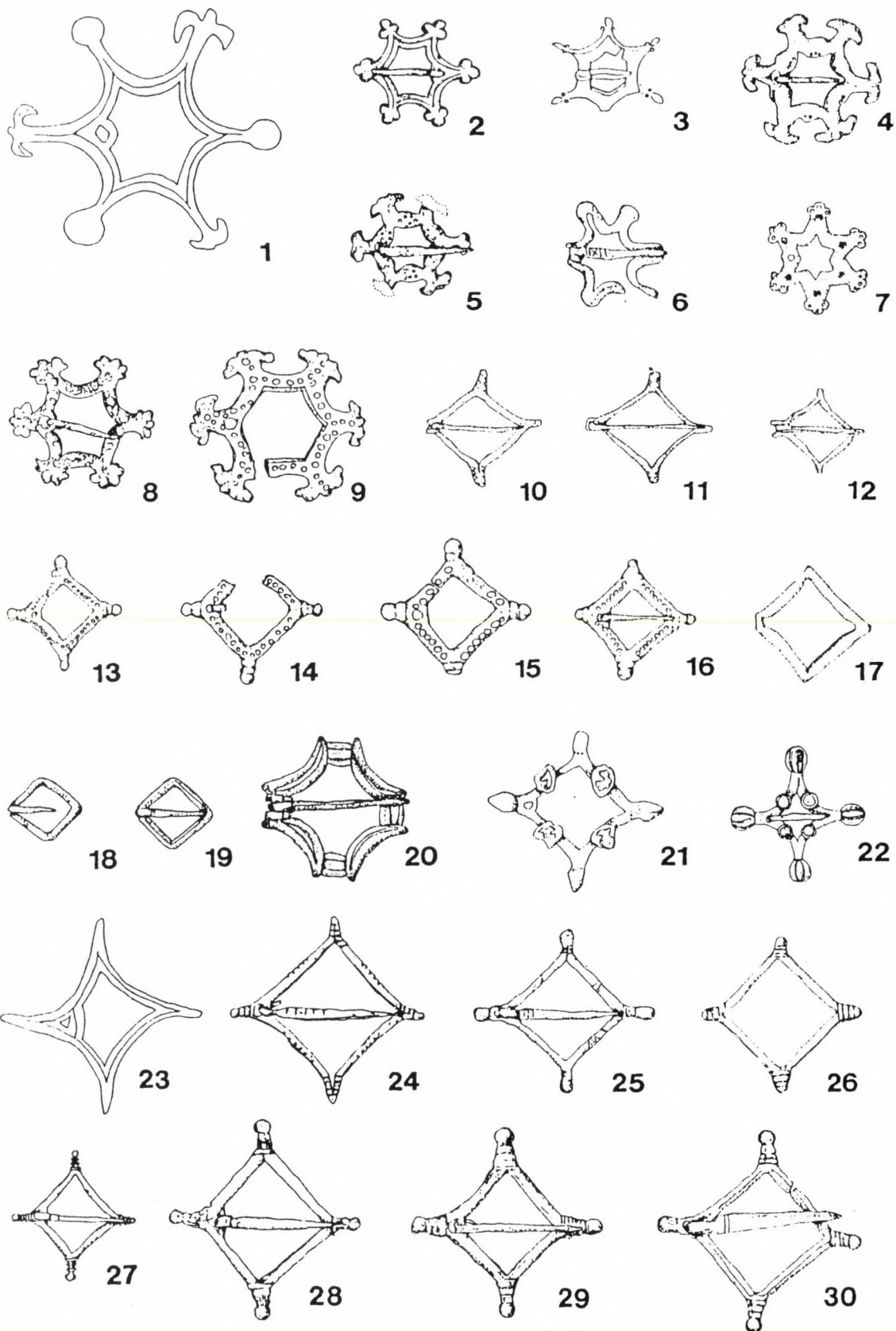
8. kép Hatágú csillag- és rombusz alakú csatok

- 1: "Majs"; 2: Szabadbattyán-Somló; 3: Czudar László sírkövén látható csat ábrázolás (Pannonhalma); 4: Kecskemét környéke; 5: Jászdózsa-Négyszállás, 47. sír; 6: Somogygeszti; 7: Helemba; 8: Novi Banovci; 9: Pilisszentkereszt; 10–11: Soltszentimre; 12: Szabadbattyán-Somló; 13: Ducó, 8. sír; 14: Kaposvár-61. sz. út; 15: Muhi; 16: Szendrő-Gacsai; 17: Karcag határa; 18: Somogyvár-Erdész; 19: Tiszaörvény-Templomdomb; 20: Téglás-Angolkert; 21: Ószéplak; 22: Münster; 23: „Majs”; 24: Diósgyőr-vár; 25: Zalaszentgrót; 26: Ismeretlen lelőhely; 27: Esztergom-Szent Királyi földek; 28: Szihalom;

29: Novi Banovci; 30: Ismeretlen lelőhely M=1:2

Abb. 8 Sternförmige und rhombische Schnallen

- 1: "Majs"; 2: Szabadbattyán-Somló; 3: Schnallendarstellung vom Grabstein László Czudars (Pannonhalma); 4: Umgebung von Kecskemét; 5: Jászdózsa-Négyszállás, Grab 47; 6: Somogygeszti; 7: Helemba; 8: Novi Banovci; 9: Pilisszentkereszt; 10–11: Soltszentimre; 12: Szabadbattyán-Somló; 13: Ducó, Grab 8; 14: Kaposvár-Str. Nr. 61; 15: Muhi; 16: Szendrő-Gacsai; 17: Flur Karcag; 18: Somogyvár-Erdész; 19: Tiszaörvény-Templomdomb; 20: Téglás-Angolkert; 21: Ószéplak; 22: Münster; 23: "Majs"; 24: Diósgyőr-vár; 25: Zalaszentgrót; 26: Unbekannter Fundort; 27: Esztergom-Szent Királyi földek; 28: Szihalom; 29: Novi Banovci; 30: Unbekannter Fundort. Maßstab 1:2

cag, Soltszentimre, Tiszaörvény–Templomdomb). Szintén legkésőbb tatárjárás kori a Mezőcsát-Csicske dűlő 82. sírja (6. kép 1), mely a temető legkésőbbi temetkezései közé tartozhat. A zalaszentgróti és a münsteri kincslet a csattípus 14. századi használatát mutatja. A különböző képi megjelenítések alapján a rombusz alakú csatok viseletét – mind Magyarországon, mind Nyugat-Európában – egészen a 15. század közepéig lehet követni. A 13–14. század fordulóján készült a svájci Manassé-kódex (MANESSISCHE 1991, 271), amelyben látható a vizsgált tárgytypus (7. kép 1), hasonlóan Soissons-i Jolánta zsoldárokskönyvében is (CODEX 1988, 615). Az 1380-ban elhunyt II. Bolka lengyelországi sírszobrán is ábrázoltak egy rombikus csatot (TURSKA 1987, 41). 1380–90 körül készítették a báti (egykori Hont megye, ma: Bátovce, Szlovákia) oltárképet (7. kép 3), ahol Árpád-házi Szent Margit visel ilyen csatot (DERCSÉNYI 1941, 151; Taf. LIV), ugyanúgy, mint a „Két királyszent” 1410–20 körüli, cseh mester készítette rajzon Szent Zsigmond alakja (MŰVÉSZET 1987, Zs. 26 31) (7. kép 2). Az általam ismert legkésőbbi rombusz alakú csat ábrázolás az 1460 körül készült Nyári-kelyhen Alexandriai Szent Katalinon, Szent Borbálán és Szent Orsolyán látható (H. KOLBA 1980, Abb. 17; Abb. 16; Abb. 15; 384–386).

A ruházaton található csatok egyik típusával először Kovács Éva foglalkozott. Ő az általa vizsgált ékszerek nagy részét felsőruha nyakkivágásának összekapcsolására szolgáló tárgynak gondolta és karika kapocsnak nevezte el (KOVÁCS 1973, 80). Lovag Zsuzsa (LOVAG 1974, 398), Parádi Nándor (PARÁDI 1975, 150) és Zsámbéky Mónika (ZSÁMBÉKY 1983, 106) elfogadták Kovács Éva meghatározását, bár Parádi a karika kapocs helyett a ruhacsat elnevezést javasolta. Az ásató régészek közül kevesen foglalkoztak a tárgy-típus funkciójával és datálásával. Bárdos Edith a Kaposvár 61. sz. út lelőhelyről származó csatot a 13–14. századra (BÁRDOS 1978, 197), Magyar Kálmán a somogyvári csatot a 12–13. századra (MAGYAR 1981, 60) keltezte. Rombusz alakú csatra, ruhacsatként ábrázolva egy helyen bukkantam: Barthélemi de Roye síremlékének rajzolatán (7. kép 4). A különböző képi megjelenítések nagy részén a rombusz alakú csat egy *palástot* fog össze a mellen (Soissons-i Jolánta zsoldá-

roskönyve, II. Bolka sírszobra, a báti oltár kép, a „Két királyszent” című rajz, a Nyári-kehely ‘szentjei’ stb.). Az első, közölt sírból származó rombusz alakú csat a Mezőcsát-Csicske dűlő 82. sír melléklete (6. kép 2). Itt a csat viseleti helyén, a mellkas felső részén volt. Azt már nem lehet eldönteni, hogy eredetileg egy ing nyakkivágását vagy egy palástszerű ruhadarabot fogott össze. Az utóbbiak nagy száma miatt inkább palást csatra gondolok. A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött, ismeretlen lelőhelyű verőtövön is felbukkan két rombusz alakú forma (VATTAI 1953, Taf. XL 156), melyekről lekerülő tárgyak biztos, hogy nem csatok voltak. Ruhadíszek lehettek, mint amelyek III. Endre feleségének, Ágnes királynénak Sarnenben őrzött ruháját díszítik (SZABÓ 1938, Abb. 254).

A rombikus csatok szám szerint legnagyobb tipológiai csoportja a kb. 4 cm-es, bronzból készült, lapos, elülső oldalukon sűrűn kör poncolóval beütögetett, ágaik végén tagolt csatokból áll (Ducó 8. sír, Kaposvár-61. sz. út, Mezőcsát-Csicske dűlő 82. sír, Muhi, Szendrő-Ga csal). Ezeket főleg a Kárpát-medence északi felében találjuk meg. A 13. századi soltszentimrei kincs két, vékony ezüst drótból készített csatjának legközelebbi párhuzama a Szabadbattyán-somlói szórvány. Kismértű, díszítetlen csatok a Karcag határában, Somogyvár-Erdészetén és Tiszaörvény-Templomdombon talált példányok. 14. századi sajátosság lehet a csatok ráforasztott ékkövekkel való díszítése (Őszéplak, Münster¹³ – 8. kép 21–22), valamint a nagyobb csatok testének rovatkolása (Diósgyőr-Vár, Zalaszentgrót). Négyzet át-metszetűek és az ágaik végén viszonylag nagy gömbben végződnek a Nemzeti Múzeumban őrzött ismeretlen lelőhelyű bronz és szialomi ezüst, valamint a Novi Banovcin lelt bronz példányok. A felsorolt típusok között átmenetiek valamint párhuzam nélküliek az Esztergom-Szent Királyi földeken, A Téglás-Angol kerten előkerült, az MNM-ben őrzött ismeretlen lelőhelyű csat és a majsi öntőformán látható véset.

Összegzésül tehát elmondható: a csillag alakú csatokat a Kárpát-medencében elsősorban *övcsatként*, a rombusz alakú csatokat pedig *palástcsatként* használták. Az öntőformán látható csat vésetek alapján a majsi tárgyat a 14. század középső harmadára, második felére datálom.

A Kárpát-medencében talált hatágú csillag alakú és rombusz alakú csatok adattára

a) Hatágú csatok (9. kép¹⁴)

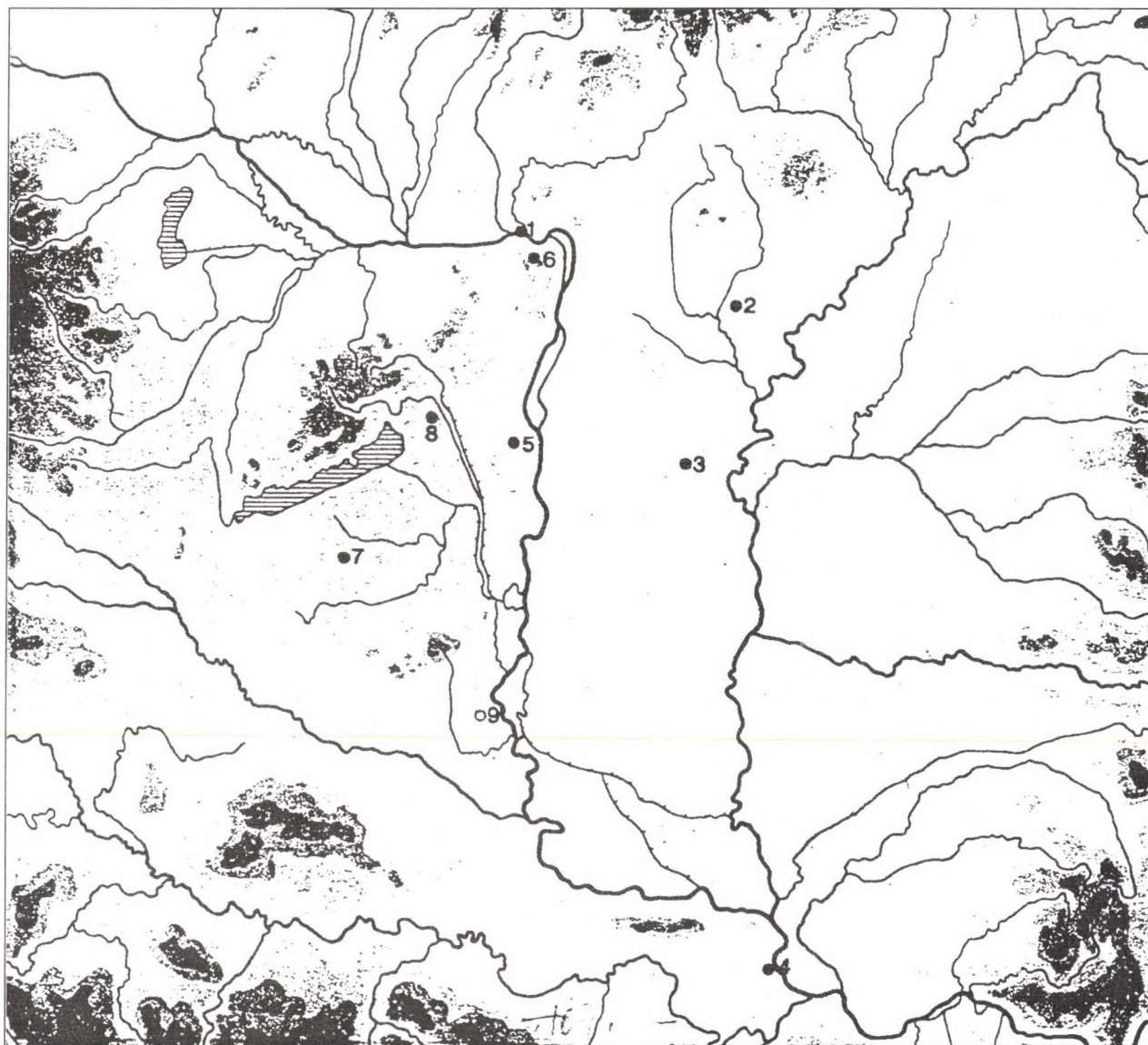
1. *Helemba* (egykori Hont megye, ma: Chľaba, Szlovákia)
Milan Hanuliak település ásatása során, a 69-es objektum-számot viselő 15. századi házról származik az öntött bronz csat, melynek testét 6 darab beponcolt, hatszirmú rozetta díszíti. Az ágak végei stilizált liliomok. A tüske beakasztására szolgáló lyuk nem a szokásos helyen, az egyik ág alatt, hanem két ág között van. A tuskéje hiányzik (HANULIAK 1989, 177–178) (8. kép 7).

2. Jászdózsa-Négyszállás, 47. sír

A váz medencéje fölött, „a legelső borda mellett baloldalt” feküdt a bronzból öntött csat. A csattest az ágak között kör poncolással van díszítve. Az ágak végén liliomok helyezkednek el. Átmérője 3,9 cm (SELMECZI 1992, 22) (8. kép 5).

3. Kecskemét környéke

Szabó Kálmán fényképen közöl egy hatágú csatot, melyet középkori temető feltárásai során az egyik 14. századi váz

9. kép Hatágú csillag alakú csatok a Kárpát-medencében
Abb. 9 Sternförmige Schnallen mit sechs Enden im Karpatenbecken

medencéjében talált. Anyaga valószínűleg bronz. A jászdózsai csathoz hasonló módon díszített. A csat tűskéje vékony. Méretét nem ismerjük (SZABÓ 1938, 47) (7. kép 4).

4. *Novi Banovci*

1893 és 1912 között gyűjtötték. Anyaga öntött bronz. Az egész csattest be van ütögetve ponc-körökkel. Ágainak végein liliomok találhatók. Tűskéje egyenes. Átmérője 3,8 cm (STANOJEV 1989, 61, 62; Abb. 331) (8. kép 8).

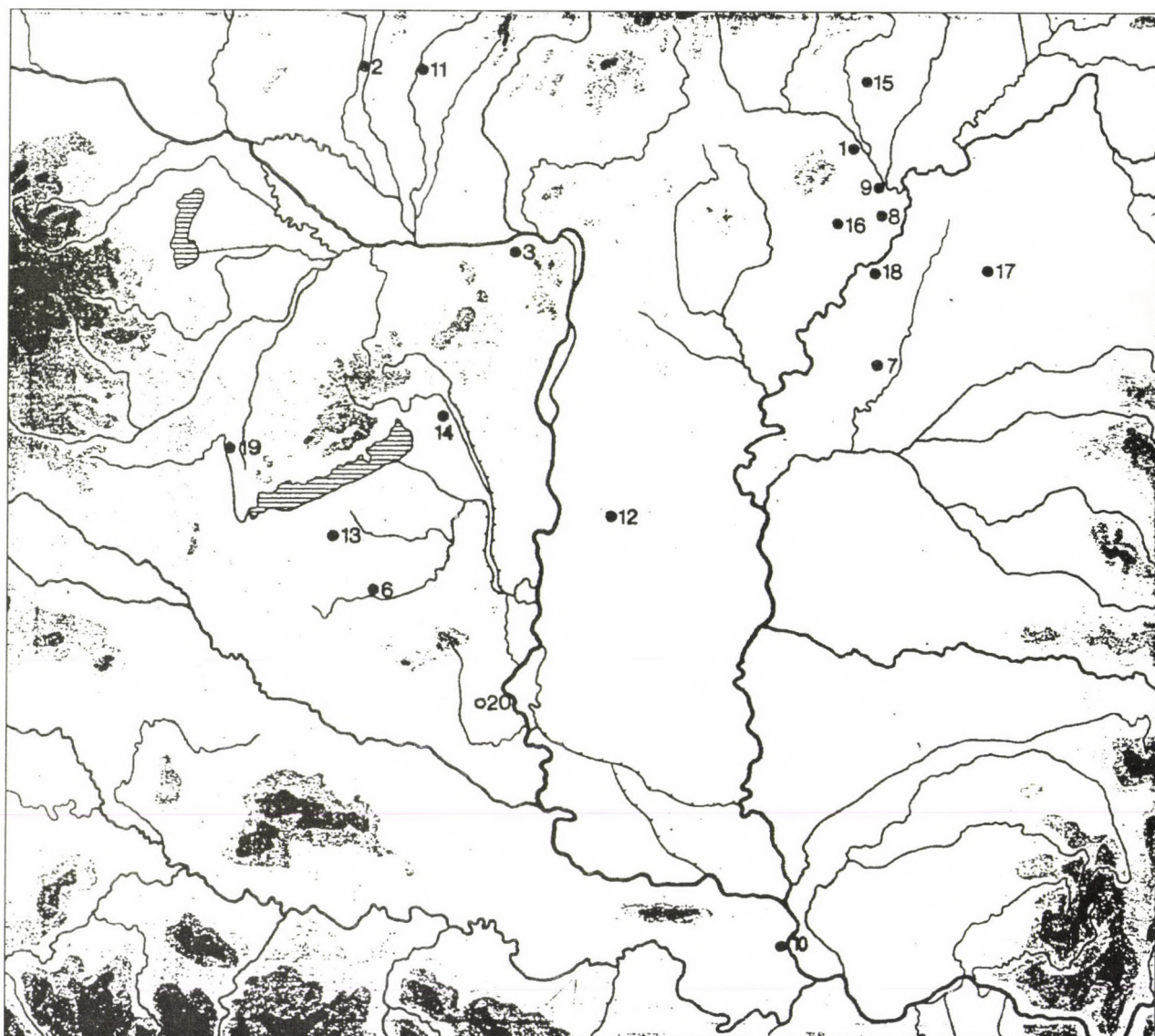
5. *Perkáta-Kőhalmi dűlő, 273. sír*

1986 és 1988 között Hatházi Gábor Perkáta külterületén egy templom körüli temető közel 300 sírját tárta fel. A 273. sír hanyatt fektetett felnőtt váz. Két másik sír beásásának következtében a koponya a felső nyakcsigolyákkal, valamint a combcsontok közepétől a váz alsó része hiányzik. Mindkét kar alkarcsontjai egymáson keresztben, a medencelapátok mellett helyezkedett el (4. kép 1). *Mellékletek:* a medencelapátok

között öntött bronz, hatágú csillag alakú csat. Testét 6 darab beponcolt, hatszírmű rozetta díszíti. Az ágak végei legyezőszerűen kiszélesedő, stilizált liliomok, szintén poncolt technikájúak. A hurkos kiképzésű tűske egyenes. Vastagsága: 0,1 cm, átmérője 4,1 cm.¹⁵ (4. kép 2) A jobb medencelapát és a jobb alkarcsontok között páncéling maradványaiból font tarsoly maradványa 3 darabban.¹⁶ A bal medencelapát külső oldalán kés penge töredékei.¹⁷ Mellkas tájékon, a gerincoszlop baloldalán ezüst pénz, Nagy Lajos szerezsenfejes dénárja (CNH II. 89A, Huszár L. 547.)¹⁸.

6. *Pilisszentkereszt*

Az MNM gyűjteményébe Balás Vilmos ajándékaként került 1934-ben. Öntött bronz. Az egész csattest sűrűn be van ütögetve ponc-körökkel. Ágainak végein liliomok találhatók. Tűskéje nincs meg. Egy helyen törött, hiányos. Átmérője 4,5 cm¹⁹ (8. kép 9).

10. kép Rombusz alakú csatok a Kárpát-medencében
Abb. 10 Rhombische Schnallen im Karpatenbecken

7. Somogyeszi

Kincsleletből származó csat, mely 322 db ezüstpénzzel együtt került elő (a legkésőbbi veret III. András dénárja). Ezüstből készült, jó megtartású. A hatágú csatkeret ágainak végét el-lapították. Csattüskéjét két-két függőleges vonal között egy x jellel díszítették. Az egyik ág letörött, hosszúsága 2,7 cm, szélessége 2,8 cm, a csatkeret vastagsága 3 mm (PARÁDI 1975, 146)²⁰ (8. kép 6).

8. Szabadbattyán-Somló

Gróf Batthyány Géza falu- és temető ásatásából származó csat (HAMPEL 1882, 145). Csak a rajzát ismerjük. Anyaga bronz?, jó megtartású. Erősen befelé ívelő oldalú csatkerete van, közepén bordázott. Az ágak végein hármás félgömbbé stilizálódott liliomok ülnek. Tüskéje ép, tövéből borda található (8. kép 2).

9. Magyarországi ábrázoláson szereplő hatágú csat

Czudar László, pannonhalmi apát (meghalt 1372) Pannonhalmán található sírkövén látható családjuk fermaillos címere,

melyen egy hatágú csillag alakú, stilizált liliomos végződésű csat látható. A csat tüskének beakasztására szolgáló nyílás két ág között van (KOVÁCS 1973, 84) (8. kép 3).

b) Rombusz alakú csatok (10. kép)

1. Diósgyőr, Vár

A vár északi palotaszárnyában, az északi helyiségsor leg-keletibb helyiségéből, a felső törmelékes szintből 16–17. századi kerámia és 14–15. századi fémeszközök között egy csatot találtak, melyet rajzon ismertetett Czeglédylona (CZEGLÉDY 1988, 47). A csattest négyzet átmetszetű huzalból készülhetett. A csattest mind a négy szaka-sza öt darab, kettős rovátkolt vonallal van díszítve. Az ágak végeit többszörös bekarcolással tagolták. Az egyenes, tövéből elkeskenyedő csattüske szintén rovátkolt (8. kép 24).

2. Ducó 8. sír (egykori Nyitra megye, ma: Ducové, Szlovákia)

Az ásató nem publikálta még a csat sírbani helyzetét (RUTTKAY 1989, 372). Öntött bronz. Az egész csatkeret sűrűn be van kör poncolóval ütögetve. Ágainak végei fél-gömbszerűek, többszörös tagolásúak. Tüskéje hiányzik (8. kép 13).

3. Esztergom-Szent Királyi földek

Szántás közben találtak egy valószínűleg összetartozó leletet, melyet a tatárjáráskor rejthettek el. Benne III. Béla pénzei, különböző friesachi dénárok, gyűrű, vékony szíjcsat, nyaklanc és egy ezüst rombusz alakú csat voltak (RÉCSEY 1984, 70). Az utóbbi tárgy jó megtartású, vékony huzalból készült. A csatkeret oldalai enyhén befelé ívelődnek. Az ágak végei fél-gömbszerűek, négyes tagolásúak. Tüskéje ép, tövénél rovátkolt (8. kép 27).

4. Ismeretlen lelőhely

Az MNM Krausz Jakabtól vette a tárgyat. Lekerekített négyzet átmetszetű ezüst huzalból készült. Az ágak végei négyes tagolásúak. Jó megtartású, tövise hiányzik. Átmérője: 4,2 cm²¹ (8. kép 26).

5. Ismeretlen lelőhely

Az MNM Wiesinger Mórtól 1894-ben vette a tárgyat. Jó megtartású öntött bronz. Csatteste négyzet átmetszetű, egy helyen elpattant. Négy, gombos bordás díszű ága van. A hegyes végű, lapos tüskéje ép, tövénél két függőleges rovátkolással. Hossza és szélessége 5,3 cm²² (8. kép 30).

6. Kaposvár-61. számú út

Szörvány (BÁRDOS 1978, 197). Öntött bronz. Egész testét sűrűn kör poncolóval beütötték. Töredékes, egyik ága hiányzik. Ágainak végei gömbös kiképzésűek, négyes tagolásúak. Tüskéje tövénél letörött (8. kép 14).

7. Karcag határa

Kincsleletben, 283 friesachi dénárral együtt került elő. Parádi Nándor a leletet tatárjárás körülré datálta. Ezüsből készült. A csatkeret lapos, vékony, befelé kissé homorúan ívelt. Mindkét oldala élszedett. A tüske számára szögletes bevágása van. Jó megtartású, ép. Hosszúsága 3 cm, szélessége 3,1 cm, vastagsága 0,3 cm (PARÁDI 1975, 136)²³ (8. kép 17).

8. Mezőcsát-Csicske dűlő, 82. sír

1985-ben Mezőcsát-Csicske dűlőben leletmentés során S. Koós Judit, Révész László és L. Wolf Mária feltártak egy tatárjáráskor elpusztult 11–12. századi templomot és az azt körülvevő temető 150 síros részletét (KOÓS—RÉVÉSZ—WOLF 1986, 71). A 82. sír közvetlenül a patkó alakú szentély külső oldalán volt. A sír leírása: hanyatt fektetett, nyújtott Inf. I korú gyermek váza. Koponyája a varratok mentén szétört. Alkarsontok a medencelapátok mellett helyezkedtek el (6. kép 1). *Melléklet:* koponya alatt, nyaktájékon egy öntött bronz rombusz alakú csat. Egész testét kör poncolással díszítették, ágainak végei négyes tagolásúak, a csattestből kiemelkednek. Tüskéje hiányzik. Átmérője: 4 cm²⁴ (6. kép 2).

9. Muhi

Öntött bronz. Egész testét beütött körök díszítik. A többszörösen tagolt végű ágaik közül az egyik részben letörött. A törött végű ág és a csattüske beakasztására szolgáló lyuk közötti oldalon a beponcolt körök lekoptak. A csatkeret egy helyen elpattant. 0,3 cm vastag, 3,8 cm átmérőjű (ÉRI—BÁLINT 1959, 48)²⁵ (8. kép 15).

10. Novi Banovci

1893 és 1912 között gyűjtötték. Öntött bronz. Az ágak hármas tagolású végein gömbök ülnek. Tüskéje hegyes és egyenes.

Mérete 4,8 x 4,9 cm (STANOJEV 1989, 61; 62/Abb. 330) (8. kép 29).

11. Ószeptlak (egykori Nyitra megye, ma: Krásno, Szlovákia)

Ószeptlak határában, Chríb dombon 1952-ben tártak fel egy 12–15. századi templomot és temetőt. Az ásató O. Krupica innen, a 12–13. századi leletek között, csak fotón közölt egy jó megtartású csatot (KRUPICA 1953, 214). A csattest enyhén befelé ívelt. Az oldalak közepére foglalatba helyezett ék-köveket forrasztottak. Az ágak végei enyhén lapítottak, ovális formájúak. Tüskéje hiányzik (8. kép 21).

12. Soltszentimre (Akasztó-Pusztaszentimre)

Tatárjáráskor elrejtett kincsleletből származó, két hasonló csat. Az első csat ezüsből készült. Négyeságú átmetszetű, vékony pálcából hajlították, három sarkán kiugró nyúlvánnyal, amelyet mindkét szélén három-három ékalakú bevágás díszít. Csattüskéje vékony, jó megtartású. Hosszúsága 3 cm, szélessége 3,2 cm, vastagsága 0,15 cm. A másik csat szintén ezüst. Az előbbihez hasonló, csupán a tüskéje kicsit nyúlabb, laposabb és vékonyabb pálcából készült. Jó megtartású. Hosszúsága 3,3 cm, szélessége 3 cm, vastagsága 0,1 cm (PARÁDI 1975, 130)²⁶ (8. kép 10–11).

13. Somogyvár-Erdészeti

Ezüsből készült. A sima csatkeret díszítetlen. Hegyes tüskéje rövid (MAGYAR 1981, 67)²⁷ (8. kép 18).

14. Szabadbattyán-Somló

Szintén gróf Batthyány Géza ásatásából származó csat. Csak a rajzát ismerjük. A csatkeret vékony pálcából készült, ágainak végei többszörösen tagoltak. A tüskéje ép, egyenes (HAMPEL 1882, 145) (8. kép 12).

15. Szendrő-Gacsai

Szörvány (WOLF 1985, 250). Anyaga bronz. Lapos csattestét beütött pontkörök díszítik. Ágainak gömbös végei háromszoros tagolásúak. Tüskéje egyenes (8. kép 16).

16. Szihalom

Foltinyi János plébánostól került ajándékként az MNM-be 1876-ban. Ezüsből készült. Sarkait hármas tagolású nyakon gömb díszíti. Masszív, jó megtartású. 4 részből forrasztották össze; a forrasztásoknál 3 helyen berepedt. Az ágak végei a tagolásra merőlegesen rovátkoltak. A lapos csattüske töve szintén rovátkolt. A szögletes átmetszetű pálca vastagsága 0,3 cm. Átmérője: 4,9 cm²⁸ (8. kép 28).

17. Téglás-Angolkert

11–14. századi temető szörványaként került elő. Anyaga bronz, jó állagú. Oldalai félkörívben meghajlított tagokból állnak, melyeket hengeralakú pontdíszes összekötő rész kapcsol egybe (GAZDAPUSZTAI 1965, 122) (8. kép 20).

18. Tiszaörvény-Templomdomb

Tatárjárás körül elrejtett ezüst kincsleletből származik. A csat lapos keretének élszedettek a szélei. Tüskéje hegyes. Ép, jó megtartású. Hosszúsága 2,3 cm, szélessége 2,2 cm, a csatkeret 0,25 cm széles (PARÁDI 1975, 140)²⁹ (8. kép 19).

19. Zalaszentgrót

Az ezüst csatot kincsleletben, 85 darab, 14. századi bécsi filérrel együtt találták. A keretét négyeságú átmetszetű pálcából alakították ki. Négy sarkán kiugró, kisebb dudorral végződő nyúlvány van. A tüskén és a csat kereten is vésett vonalak látszanak. A tüske hegyének vége letörött, hiányzik. Jó megtartású. Hosszúsága 4,6 cm, szélessége 4,3 cm, a csatkeret vastagsága 0,15 cm (PARÁDI 1975, 148)³⁰ (8. kép 25)³¹.

Jegyzetek

- 1 A környék középkori település feltárásairól lásd: PAPP 1963.
- 2 Véleményem szerint erre a tárgytípusra a szakirodalomban általánosan elterjedt és használt 'öntőminta' elnevezés rossz. Ugyanis az öntőminta a sokszorosítandó tárgy prototípusa, amely alapján képezték ki a negatív formát. Manapság öntőformát leginkább homokból készítenek (PALLAI 1970, 96–97).
- 3 A leletek jelenleg Szűcs József, nyugdíjas mohácsi lakos tulajdonában vannak. Az öntőforma közlésre való átengedését köszönöm neki.
- 4 A fémek röntgenemissziós vizsgálatát Költő László végezte el. Baráti segítségét köszönöm. A mérési eredmények a következők: teljes, hosszú szegecs – Fe 0.86, Cu 0.26, As 11.86, Pb 24.80, Ag 0.00, Sn 62.21%. Szegecs furatában maradt rög – Fe 0.21, Cu 0.02, As 13.35, Pb 26.69, Ag 0.00, Sn 59.73%. A formába hátulról induló szög – Fe 0.68, Cu 0.32, As 14.70, Pb 31.68, Ag 0.00, Sn 52.62%. A csiszolt felszínnel párhuzamos szög – Fe 0.00, Cu 0.00, As 12.43, Pb 25.31, Ag 0.00, Sn 62.27%.
- 5 A kőzet vizsgálatát Szakmány Györgynek (ELTE TTK, Kőzetan-Geológia Tanszék) köszönöm.
- 6 Közöletlenek. MNM ltsz.: 58.206.C és MNM ltsz.: 57.975.C.
- 7 WMM, leltári száma: 83.7.2.
- 8 Anyaga zsírkő. A forma belső, sima oldalán egy fülesgomb és két mintás pityke negatívja látható. Két ellentétes sarkában a rögzítő szeg lyuka helyezkedik el. Külső oldalán egy pityke vésete van. Hossza 5,3 cm, szélessége 4,5 cm, vastagsága 1,3 cm. WMM ltsz.: 67.356.1. A tárgy közlésre való átengedését Rosner Gyulának köszönöm.
- 9 Nyolcágú csatok – *Ducó 730. sír* (RUTTKAY 1989, 370); *Ducó 1854. sír* (RUTTKAY 1983, 354); *Nosza-Hinga 120. sír* (középkori Ludasegyháza?, egykori Bács megye, ma: Nosza, Jugoszlávia) (SHAFARIK–SCHULMANN 1954, 26, 30); *Ismeretlen lelőhely* közöletlen, MNM ltsz.: 876.67.74.; *Kecskemét környékéről két darab* (SZABÓ 1938, 48); *Kelebia* (KÓHEGYI 1974); *Ószéplak* (KRUPICA 1953, 214); *tolna megyei szórvány* közöletlen, WMM ltsz.: 77.5.21.; *Volkovci* (Oroszország) (IVANOVSKIJ 1896, 64–65; tabl. X/14). Tizenkét ágú csatok – *Detta* (egykori Temes megye, ma: Deta, Románia) (KÁRÁSZ 1896, 228); *Ernesztháza* (egykori Torontál megye, ma: Banatski Despotovac, Jugoszlávia) (ZSÁMBÉKY 1983, 115).
- A nyolc- és tizenkét ágú csatok külön értékelése jelen tanulmánynak nem célja.
- 10 Csiszér Antal megágyújtóemlékéből. A pontos lelőhely: Aparhant–V. halastó; 1989-ben, a tó leengedésekor került napvilágra. A tárgy közreadását a gyűjtőnek köszönöm.
- 11 Tata, Kuny D. Múzeum állandó kiállításán látható. Közöletlen.
- 12 Szórvány. Hatházi Gábor szíves szóbeli közlése.
- 13 A westfáliai városban egy 1348-ban elrejtett kincsleletből származik a csat. Anyaga ezüst. Az erősen befelé ívelő oldalú csatkeret végein nagyméretű, barázdált, üreges gömbök ülnek. A csattest oldalainak közepére, foglalatban gömb alakú követ forrasztottak. A tüske lapos, hegyes (FRITZ 1982, 230 Abb. 14/12).
- 14 A térképeken szereplő számok az adattár sorszámaival egyeznek meg. A 9. képen a 9-es, a 10. képen a 20-as szám Majstot jelöli.
- 15 Képen közölve (HATHÁZI 1991, Taf. 2/15; Leltári száma: 92.27.3.).
- 16 IM ltsz.: 92.27.5.
- 17 IM ltsz.: 92.27.6.
- 18 IM ltsz.: 92.27.4. A sír körül bolygatott helyzetben talált tárgyakat nem ismertetem. A lelet közlésre való átengedését, valamint baráti segítségét Hatházi Gábornak köszönöm.
- 19 MNM ltsz.: 1934.12. Köszönöm H. Kolba Judit szíves segítségét, hogy megtekinthettem és feldolgozhattam az MNM-ben őrzött tárgyakat.
- 20 MNM ltsz.: 31/1933.3.
- 21 MNM ltsz.: 101/1884.3.
- 22 MNM ltsz.: 1893.23.3.
- 23 MNM ltsz.: 106/1881.7.
- 24 HOM ltsz.: 88.4.14. A sír közlésre való átengedését és baráti segítségüket Wolf Máriának és Révész Lászlónak köszönöm.
- 25 HOM ltsz.: 53.1011.1.
- 26 MNM ltsz.: 48/1894.9. és 48/1894.10.
- 27 RRM ltsz.: 80.105.1.
- 28 MNM ltsz.: 66/1876.
- 29 MNM ltsz.: 70.37.6.C.
- 30 MNM ltsz.: 19/1910.1.
- 31 Köszönettel tartozom Horváth Istvánnak a lektorálásért, Gere Lászlónak a fotók elkészítéséért és Kiss Attilának munkámat támogató segítségéért.

IRODALOM

BÁRDOS 1978	E. BÁRDOS, <i>Középkori templom és temető Kaposvár határában</i> . – <i>A Medieval Church and a Cemetery on the Confines of Kaposvár</i> . SMK 3 (1978) 187–233; 234.
BENKŐ 1992	E. BENKŐ, <i>A középkori Keresztúr-Szék régészeti topográfiaja</i> . – <i>Die Archäologische Topographie des mittelalterlichen Stuhles Keresztúr</i> . VAH 5. Budapest 1992.
CODEX 1988	CODEX <i>Manesse</i> . Katalog zur Ausstellung. Heidelberg 1988.
CZEGLÉDY 1988	I. CZEGLÉDY, <i>A Diósgyőri vár</i> . – <i>Die Burg von Diósgyőr</i> . Budapest 1988.
CSÁNKI 1894	D. CSÁNKI, <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II</i> . – <i>Historische Geographie Ungarns in der Hunyadi Zeit</i> . Budapest 1894.

- DERCSÉNYI 1941 D. DERCSÉNYI, Nagy Lajos kora. – *Die Zeit von Ludwig der Große*. Budapest 1941.
- ENLART 1916 C. ENLART, *Manuel d'archéologie française III. Le costume*. Paris 1916.
- ÉRI—BÁLINT 1959 I. ÉRI—A. BÁLINT, Muhi elpusztult középkori falu tárgyi emlékei. – *Materielle Denkmäler des verwüsteten Dorfes Muhi*. RégFüz Ser. 2: 6. (1959).
- FRITZ 1982 J. M. FRITZ, *Goldschmiedekunst der Gotik in Mitteleuropa*. München 1982.
- GAÁL 1981 A. GAÁL, Az ólommegmunkálás eszközei az újpálánki (Tolna megye) török palánkvár régészeti anyagában. – *Tools of plumb processing in the archaeological material of the Turkish palisade fortress Újpalánk*. Iparrégészeti kutatások Magyarországon (Égetőkemencék régészeti és interdiszciplináris kutatása) Veszprém 1981, 143–147; 148.
- GAZDAPUSZTAI 1965 GY. GAZDAPUSZTAI, Réz- és középkori telep és temető Tégláson. – *A Copper and Mediaeval Age Settlement and Cemetery at Téglás*. DMÉ (1962–1964) 115–123; 124–125.
- GYÖRFFY 1963 GY. GYÖRFFY, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. – *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*. Budapest 1963.
- HABOVŠTIAK 1961 A. HABOVŠTIAK, Príspevok k poznaniu nasej nizinej dediny v XI.–XIII. storici. – *Ein Beitrag zur Erkenntnis unseres Tieflanddorfes im XI.–XIII. Jahrhundert*. SlovArch 9 (1961) 451–481; 481–482.
- HAMPEL 1882 J. HAMPEL, A m. n. muzeumi érem- és régiségtár 1881-ben (május–december). – *Die Münz- und Altertumsabteilung des Ungarischen Nationalmuseums in 1881 Mai–Dezember*. ArchÉrt 2 (1882) 142–156.
- HAMPEL 1907 J. HAMPEL, Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. – *Neuere Studien über die Andenken des Zeitalters der Landnahme*. Budapest 1907.
- HANULIAK 1989 M. HANULIAK, Praveké, vcasnodejinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. – *Urzeitliche, Frühgeschichtliche und Mittelalterliche Besiedlung in Chľaba*. SlovArch 37 (1989) 151–207; 210–212.
- HATHÁZI 1991 G. HATHÁZI, A perkáti kun szállástemető. Előzetes jelentés. – *Das Gräberfeld eines Kumanischen Weilers von Perkáta*. MFMÉ (1984/85-2) 651–672; 673.
- HUSZÁR 1939 L. HUSZÁR, Olasz pénz hamisítására szolgáló öntőminta a XV. század végéről. – *Gußform zur Fälschung italienischer Münze vom Ende des 15. Jh-s*. NK (1939) 94–96.
- IVANOVSKIJ 1896 L. K. IVANOVSKIJ, Kurgani Sz-Petyerburgszkoj gubernii. MAR 20 (1896).
- KALMÁR 1959 J. KALMÁR, A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei. – *Die Denkmäler der Burg Filakovo aus dem XV–XVII. Jahrh.* RégFüz Ser. 2: 4. (1959).
- KÁRÁSZ 1896 L. KÁRÁSZ (Hempel József), A dettai ékszerek. – *Die Schmucke von Detta*. ArchÉrt 16 (1896) 226–232.
- H. KOLBA 1980 J. H. KOLBA, Der Nyári-Kelch. Acta ArchHung 32 (1980) 373–402.
- H. KOLBA 1985 J. H. KOLBA, Die Fragen der Chronologie der Profanen Goldschmiedekunst im 14. Jahrhundert. – *A 14. századi világi ötvösség kérdései*. AlbaRegia 22 (1985) 51–56.
- KOÓS—RÉVÉSZ—WOLF 1986 J. S. KOÓS—L. RÉVÉSZ—M. L. WOLF, Mezőcsát-Csicske. RégFüz Ser. 1. No. 39 (1986) 71.
- KOVÁCS 1973 É. KOVÁCS, Két 13. századi ékszerfajta Magyarországon. – *Zwei Schmuckstückarten des 13. Jahrhundert in Ungarn*. ArsHung 1 (1973) 67–94; 95.
- KOZÁK 1989–1990 K. KOZÁK, Az egri Vár feltárása VII. (1957–1988). – *Die Erschließung der Burg Eger VII (1957–1988)*. Agria 25–26 (1989–1990) 317–373.
- KÓHEGYI 1972 M. KÓHEGYI, XIV. századi ezüstkins Kelebiáról. – *Silberschatzfund aus dem 14. Jahrhundert von Kelebia*. Cumania 1 (1972) 205–213.
- KRUPICA 1953 O. KRUPICA, Pohrebiste z XII–XIV. stor. v Krásne na Slovensku. – *Exposition des trouvailles faites a Krásno*. AR 5 (1953) 193–197; 288.
- LABUDA 1987 J. LABUDA, Nález polovice kadluby na odlievanie stitkovych prstenov na Sitne. – *Die in Sitno aufgefundenene Hälfte eines Tiegels zum Abgießen der Scheibenfingerringe*. AR 39 (1987) 685–686.
- LOVAG 1974 ZS. LOVAG, A magyar viselet a XI–XIII. században. – *Ungarische Tracht im 11. 12. und 13. Jahrhundert*. ArsHung 2 (1974-2) 381–405; 405–408.

- MAGYAR 1981 K. MAGYAR, *Ispánsági várak és nemzeti központok kutatása Somogyban (Egyházak és temetők)*. – *Recherche des cités et des chefs – lieux générique de Somogy I. (Églises et les cimétières)*. SMK 4 (1981) 43–76; 77–88.
- MAJTÁN 1972 M. MAJTÁN, *Názy obcí na Slovensku*. Bratislava 1972.
- MANESSISCHE 1991 Die MANESSISCHE Liederhandschrift in Zürich. Zürich 1991.
- MRT 5 MRT 5, *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás*. Írták: Horváth István–H. Kelemen Márta–Torma István. Budapest 1979.
- MŰVÉSZET 1987 MŰVÉSZET Zsigmond király korában 1387–1437. II. Katalógus. – *Die Kunst in der Zeit König Sigismunds von Ungarn 1387–1437*. Budapest 1987.
- PALLAI 1970 S. PALLAI, *Ötvösművészet*. – *Die Goldschmiedekunst*. Budapest 1970.
- PAPP 1963 L. PAPP, *Újabb kutatások a mohácsi csataterén*. – *Neuere Ausgrabungen auf dem Schlachtfeld*. JPMÉ (1962) 199–219; 221.
- PARÁDI 1975 N. PARÁDI, *Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A Nyáregyháza-pusztapótharaszti kincslelet*. – *Münzdatierte Schmuckstücke aus dem 13. Jahrhundert. Der Schatzfund von Nyáregyháza-Pusztapótharaszti*. FolArch 26 (1975) 119–157; 158–161.
- PROPYLÄEN 1982 PROPYLÄEN *Geschichte der Literatur. Die mittelalterliche Welt 600–1400*. Zweiter Band. Berlin 1982.
- REUTER 1974 C. REUTER, *Baranya középkori településtörténetének adattára*. – *Sammlung zur Datenmaterial der Siedlungsgeschichte des Komitats Baranya im Mittelalter*. JPMÉ 14–15 (1969–1970) 133–153; 153.
- RÉCSEY 1894 V. RÉCSEY, *Római castrum Tokodon és újabb régészeti leletek Esztergom- és Hontmegyében*. – *Römisches Kastell in Tokod und neuere archäologische Funde in den Komitaten Esztergom und Hont*. ArchÉrt 14 (1894) 65–70.
- RUTTKAY 1983 A. RUTTKAY, *Problematika a výroby a vyskytu dekoratívnych kovových predmetov na území Slovenska v stredoveku*. – *Die Problematik der Herstellung und des Vorkommens mittelalterlicher dekorativer Gegenstände aus Metall auf dem Gebiet der Slowakei*. ArchHist 8 (1983) 347–360; 361–363.
- RUTTKAY 1989 A. RUTTKAY, *Prvky gotickej módy v odeva a ozdobách dedinského obyvateľstva na území Slovenska (Horizont hrbov zo 14–15. stor. v Ducovom, obec Moravany nad Váhom)*. – *Elemente der gotischen Mode in Kleidung und Schmuck bei der ländlichen Bevölkerung auf dem Gebiet der Slowakei (Grabhorizont aus dem 14.–15. Jh. in Ducové, Gemeinde Moravany nad Váhom)*. ArchHist 14. 1989, 355–376, 377–378.
- SAUERLÄNDER 1989 W. SAUERLÄNDER, *A naumburgi donátorszobrok. Beszámoló és kérdések*. Ford. Marosi Ernő. – *Die Naumburger Stifterfiguren. Rückblick und Fragen*. Budapest 1989.
- SHAFARIK—SCHULMANN 1954 O. SHAFARIK—M. SCHULMANN, *Hinga, srednovekovna nekropola kod Subotice*. – *The Medieval Necropolis Hinga Near Subotica*. RVM 3 (1954) 5–52; 53–55.
- SELMECZI 1992 L. SELMECZI, *A négyszállási I. számú jász temető*. – *Das erste jassische Gräberfeld von Négyszállás*. BTM Műhely 4, Budapest 1992.
- STANOJEV 1989 N. STANOJEV, *Nekropole X–XV veka u Vojvodini (Arheolosko društvo Vojvodine, Katalog 1)*. – *Nekropolen aus dem 10–15. Jahrhundert in der Vojvodina*. (Archäologische Gesellschaft der Vojvodina, Katalog 1) Novi Sad 1989.
- SZABÓ 1938 K. SZABÓ, *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei*. – *Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene*. BiblHumHist 3 Budapest 1938.
- H. TÓTH 1972 E. H. TÓTH, *A kelebiai kincslelet fémtárgyainak ötvöstechnikai vizsgálata*. – *Die Goldschmiedetechnische Untersuchung des Schatzfundes von Kelebia*. Cu-mania 1 (1972) 215–223.
- TURSKA 1987 K. TURSKA, *Ubiór dworski w Polsce w obie pierwszych Jagiellonów*. Wrocław 1987.
- VATTAI 1953 E. VATTAI, *Néhány adat az ötvösmesterség és szerszámok történetéhez (XI–XIX. század)*. – *Einige Angaben zur Geschichte Goldschmiedehandwerks und seiner Werkzeuge (XI–XIX. Jh.)*. ArchÉrt 80 (1953) 151–158; 158.

WOLF 1985

M. WOLF, *Középkori templom és település Szendrő-Gacsalon*. – *Mittelalterliche Kirche und Siedlung in Szendrő-Gacsal*. ArchÉrt 112 (1985) 240–263; 264.

ZSÁMBÉKY 1983

M. ZSÁMBÉKY, *14–15. századi magyarországi kincsleletek*. – *Schatzfunde aus den 14–15. Jahrhunderten aus Ungarn*. MűvÉrt 32 (1983) 105–127; 127–128.

GUßFORM AUS DER ANJOUZEIT VON MAJS
(ANGABEN ZUR TRACHT DES 13–15. JAHRHUNDERTS)

Auszug

In der Dorfflur von Majs (Kom. Baranya) wurde während der topographischen Datensammlung auf dem Gelände des mittelalterlichen Dorfes eine Gußform gefunden, auf welcher die Einschnitte zweier Schnallen zu sehen sind. Die eine Schnalle ist rhombisch, die andere ein Hexagramm mit Lilien an drei Enden. Den Analogien entsprechend sind die sternförmigen Schnallen mit sechs, acht und zwölf Enden in Ungarn für das 14. Jahrhundert charakteristisch. Die rhombischen Schnal-

len waren nach archäologischen Analogien und bildlichen Darstellungen in Europa im 13–15. Jahrhundert im Gebrauch. Aufgrund ihrer Muster wird die Gußform auf das dritte Drittel des 14. Jahrhundert im Gebrauch. Aufgrund ihrer Muster wird die Gußform auf das dritte Drittel des 14. Jahrhunderts datiert. Die sternförmigen Schnallen wurden in Ungarn im allgemeinen als Gürtelschnallen und die rhombischen als Mantelschnallen verwendet.

J. G. Ódor

Szekszárd

Wosinsky Mór Megyei Múzeum

Mártírok tere 26. Pf. 44.

H-7100

